

Robuuste Natuur en Ecologische Veerkracht in de Rijkswateren

Verslag workshop, 30 november 2016

Introductie

De Rijksnatuurvisie, en de uitwerking hiervan in de Natuurambitie Ambitie Grote Wateren geven de beleidsambitie weer van het ministerie van Economische Zaken voor de grote wateren. Juist in deze wateren staat de komende jaren veel te gebeuren bij water- en natuurbeheerders in uitvoeringstrajecten, uitvoering van KRW maatregelen en bij de implementatie van Natura 2000 beheerplannen. In dit kader is er begin 2016 het BO-project 'Handreiking Robuuste Natuur' opgestart.

Het oorspronkelijke projectdoel was om een handreiking te formuleren gericht op het realiseren van extra ruimte voor natuurlijke dynamiek in combinatie met de uitvoering van de N2000 beheerplannen (soortbeschermingsdoelen) en KRW maatregelen. Het project heeft daarbij gekeken naar de Zuidwestelijke Delta, het Rivierengebied, het IJsselmeergebied en de Waddenregio.

Er is een inventarisatie gemaakt van geplande maatregelen in de Rijkswateren waarbij is uitgegaan van vastgestelde en concept Natura 2000 beheerplannen. Voor de inventarisatie van de KRW maatregelen in de Rijkswateren is gebruik gemaakt van het 'Beheer- en Ontwikkel Plan voor de Rijkswateren 2016-2021' (BPRW 2016-2021). Om tot een goede en bruikbare handreiking te komen, is er bij de beoogde doelgroep verkend in welke vorm en met welke inhoud er behoefte is aan een 'handreiking robuuste natuur'. Ook zijn er workshops georganiseerd in samenwerking met NKWK Duurzaam Beheer Grote Wateren en het LIFE IP programma Deltanatuur om van gedachten te wisselen over ecologische, hydrologische en sociaaleconomische factoren die iets te kunnen zeggen over het begrip 'Veerkracht' en 'Robuuste natuur'.

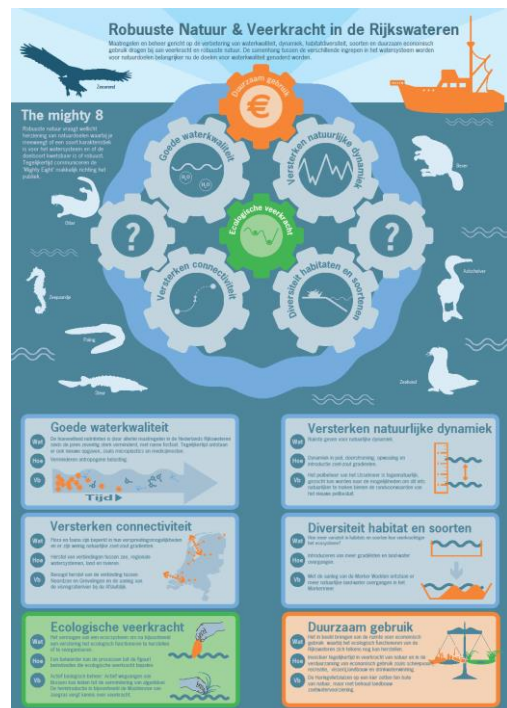
De workshop had als doel om de tussenresultaten te presenteren en vervolgens terugkoppeling te krijgen op de resultaten en de handreiking, en deze aan te scherpen. In het project zijn ook Info-Graphics ontwikkeld, welke zijn besproken. In dit verslag wordt een overzicht gegeven van de verschillende discussiepunten, die tijdens de workshop aan de orde kwamen, en de conclusies, die zijn getrokken.

Robuuste natuur of Veerkrachtige natuur?

'Robuuste natuur' en 'Veerkracht' zijn begrippen die vaak door elkaar gebruikt worden. Voor sommigen zijn de begrippen uitwisselbaar, terwijl anderen een specifieke definitie(s) hanteren. De term 'Robuuste natuur' leidde tot veel discussie. Het is in dit BO-project sterk beleidsmatig ingestoken, maar het heeft voor veel betrokkenen ook een financiële kant: onderhoudsarme en daarmee gemakkelijke, goedkoop realiseerbare natuur. Daarnaast stelden sommigen dat het streven niet moeten zijn dat alle natuur robuust moet worden. Kwetsbare natuur is niet robuust, maar verdient wel bescherming. In de N2000 beheerplannen kan robuustheid wel een ontwerpend toetsingskader zijn.

Opgemerkt werd dat robuustheid niet een op zichzelf staande waarde is. Het moet worden gerelateerd aan een bepaald aspect of effect, bijvoorbeeld ten aanzien van de visstand of ten aanzien van klimaatverandering. Vervolgens kan je dan bedenken welke maatregelen daaraan bijdragen. Robuustheid kan ook gezien worden als het antoniem voor kwetsbaarheid.

Robuustheid is ook te relateren aan de zelfredzaamheid of de veerkracht van een water- of ecosysteem. Het wordt ook vaak gebruikt om een eenmalige maatregel met langdurig effect aan te geven. Als er veel onderhoud nodig is (veel 'tuinieren') is het systeem minder robuust. Bijvoorbeeld het Binnenveld bij Wageningen, daar is gekozen om continu water te pompen. Dit is niet robuust. Robuust wordt daarmee 'liever niet te vaak ingrijpen'. Dit zegt echter niets over de waarde van die natuur. Het (tijdelijk) helpen van soorten om te overleven kan ook 'robuust' zijn. Om te voorkomen dat robuuste natuur 'makkelijke natuur' wordt, kan het helpen om soorten als uitgangspunt te nemen en dan te definiëren welke maatregelen nodig zijn om het systeem als geheel zelfredzaam te maken.

Naast individuele maatregelen is het ook heel goed mogelijk om met opschaling (grotere aaneengeschakelde gebieden) te werken aan robuustheid of de veerkracht van een ecosysteem. Schaal is belangrijk en dus moet de inrichting hierop worden aangepast, maar ook tuinieren mag. Het IJsselmeer is een statisch geheel met zo goed als geen dynamiek., dat kun je theoretisch ook robuust noemen. In ieder geval kan een vismigratierivier helpen om de natuur in dit gebied robuuster te maken. Grote ingrepen gericht op het realiseren van meer dynamiek worden niet vaak genomen omdat deze moeilijk te combineren zijn met economisch medegebruik, terwijl dit type maatregelen vanuit ecologisch perspectief het meeste bijdraagt aan veerkracht. In deze gevallen wordt er dan vaak gekozen voor een compromis, bijvoorbeeld beperkt getijde toelaten in plaats van volledig. Een belangrijke kennisvraag is dan hoeveel verandering in dynamiek nodig is om tot een zelfredzame of veerkrachtige natuur te komen. Het vraagt ook om kritische overweging van eventuele natuurambities in betreffende watersysteem.

Conclusie: *De term Robuuste natuur leidde tot veel discussie in de workshop en bij de interviews. Zowel 'Robuuste Natuur' als 'Veerkrachtige Natuur' zijn voor meerdere uitleg vatbaar. Het is onze aanbeveling om in het vervolg te spreken over 'Ecologische Veerkracht' en de term 'Robuuste natuur' los te laten. In een Community of Practice zou dan verder gewerkt kunnen worden aan een gedeeld beeld over 'Ecologische Veerkracht' en hoe je dit vertaalt naar ingrepen in het water- en natuurbeheer in en rondom de Rijkswateren.*

N2000 en KRW maatregelen

Vooraf aan de workshop is een inventarisatie gemaakt van geplande maatregelen in de Rijkswateren waarbij is uitgegaan van vastgestelde en concept Natura 2000 beheerplannen. Voor de inventarisatie van de KRW maatregelen in de Rijkswateren is gebruik gemaakt van het 'Beheer- en Ontwikkel Plan voor de Rijkswateren 2016-2021' (BPRW 2016-2021). De analyse heeft zich gericht op maatregelen die voor de periode 2016-2021 of de periode daarna zijn gepland. Maatregelen die in een eerdere fase zijn uitgevoerd zijn of waarover eerder besluiten zijn genomen (denk aan bijvoorbeeld Kierbesluit), zijn buiten beschouwing gelaten. Hieruit is een lijst maatregelen gekomen die meer of minder bijdragen aan het robuuster maken van de betreffende watersystemen.

Alle geplande maatregelen en maatregelen uit beide richtlijnen zijn gescoord op vijf kenmerken, die relevant zijn geacht voor robuuste natuur (expert oordeel). De scoringscriteria zijn daarbij gebruikt als hulpmiddel. Het uiteindelijke doel van de studie is om te komen tot een aantal **voorbeelden** van KRW en N2000 maatregelen, die bij kunnen dragen aan Robuuste Natuur. De gemaakte keuzes betekenen dus niet dat de overige maatregelen geen bijdrage zouden kunnen leveren aan robuuste natuur of veerkracht.

Aanvullingen vanuit de deelnemers: welke maatregelen werden er gemist?

Uit de workshop kwam naar voren dat er in het beleidsproces om te komen tot N2000 beheerplannen en KRW maatregelen in het verleden natuurlijk ook al keuzes gemaakt zijn. Soms zijn de maatregelen die het beste zijn voor natuurdoelen toch afgevallen en is er gekozen voor second-best maatregelen. Het werd aanbevolen om dus ook te kijken naar maatregelen die in het verleden zijn afgevallen en waarom.

Maatregelen als zonering van recreatie of vergunningen, die bijzonder effectief kunnen zijn voor de N2000 doelen, zijn wel beschreven in de beheerplannen, maar zijn niet opgenomen in de maatregelpakketten en daardoor niet meegenomen in de studie.

Ingrijpende maatregelen als het weghalen van dijken en ontpolderen kunnen een goede bijdrage leveren aan Robuuste Natuur maar zijn tegelijkertijd vaak zeer controversieel.

Duidelijk is dat de maatregelen in hun context moeten worden gezien. Door de generieke aanpak van het scoren gaat de nodige informatie verloren. Vaak zijn de individuele maatregelen erg locatie specifiek en is gebiedskennis nodig om ze goed te kunnen beoordelen.

Er wordt geconstateerd dat er nog op verschillende gebieden kennisbehoeften zijn :

- Spanning tussen KRW en Natura 2000 maatregelen: Sommige Rijkswateren worden steeds voedsel armer, waarmee de draagkracht afneemt (minder voedselaanbod voor o.a. vogels). Zijn dit onnatuurlijk lage waarden?
- Stikstof/fosfaat ratio, wat voor effecten hebben verschuivingen hierin voor de natuur in de Rijkswateren?
- Voedselweb interacties: Zijn er te weinig soorten per niche?
- Wat is het effect op veerkracht van het realiseren van meer gradiënten (zoet-zout, nutriënten, etc.) op ecosystemen? Op welke schaal moet je dat bekijken?
- Huidige zeearmen open maken: werkt dat en wat is er nog mogelijk? Want ze zullen altijd kleiner zijn dan ze vroeger waren. Wat is hierover bekend in het buitenland?
- Wat is het effect van klimaatverandering op het voorkomen van soorten?
- Monitoring aanpassen? De monitoring van de hogere trofische niveaus (vogels, vis) gaan op zich goed. Voor de lagere trofische niveaus zijn de meetnetten niet goed genoeg (fytoplankton, zoöplankton etc.).
- Rivierengebied: In sommige gebieden lijkt er ook sprake van een 'verdringingsreeks waarbij KRW maatregelen in natuurgebieden N2000 maatregelen 'verdringen'. KRW maatregelen kunnen vaak ook buiten natuurgebieden gerealiseerd worden, maar daar is geen geld voor. Ooibossen mogen niet langs de rivier.

Van handreiking naar een Community of Practice?

Om te bepalen of een handreiking zinvol wordt gevonden en welke vorm deze kan hebben, zijn interviews gehouden met beheerders en overheden. Uit de interviews bleek dat vanuit RWS er niet veel behoefte was aan een handreiking, wel bij geïnterviewde terreinbeheerders en provincies. Er is vooral behoefte aan een gedeeld beeld over Robuuste Natuur (of Veerkracht) bij alle beheerders en RWS, waarmee ook de mogelijkheid ontstaat om naar een gedeeld doel toe te werken. Over de vorm was men in de interviews duidelijk: de voorkeur was om niet een nieuw initiatief te starten maar om aan te sluiten bij bestaande initiatieven. Ook werd in de interviews aangegeven dat bij het opzetten van een community of practice belangrijk is om een sterke verbinding met het veld te hebben. De suggestie werd gedaan om CoP activiteiten te organiseren op locatie. Voorts gaven veel respondenten aan behoefte hebben aan de onderbouwing van de processen en relaties die veerkracht bepalen, waar mogelijk, kwantitatief. De ambitie van EZ om robuuste (of veerkrachtige) natuur te realiseren met daarin extra ruimte voor natuurlijke dynamiek in combinatie met de uitvoering van de N2000 beheerplannen;

(soortbeschermingsdoelen) en KRW maatregelen werd door alle respondenten onderschreven. De respondenten gaven aan dat er voldoende (theoretische) kennis aanwezig is in Nederland over robuuste natuur. Bij de terreinbeheerders en de provincies wordt als knelpunt ervaren dat de brug van theorie naar praktijk lastig is. Hun ervaring is dat projecten vaak mis gaan in de uitvoering;

Aanvullingen vanuit de workshop

Een handreiking moet lang meegaan, maar wordt vaak niet 'up to date' gehouden. Daarnaast is een groep gebruikers nodig om de handreiking te interpreteren en uit te leggen. Ook kan een handreiking leiden tot 'omhoog polderen' waarbij een soort minimum variant ontstaat die de norm wordt voor natuurdoelen. Een handreiking wil echter juist ook ruimte geven voor ideeën en dienen als inspiratiebron: 'omhoog polderen'. Er zou meer tijd moeten zijn in planverkenningen om, bijvoorbeeld met hulp van een inspiratie document, te kijken naar kansen voor robuuste natuur of het versterken van veerkracht, waarbij wordt meegedacht vanuit onderzoek en beleid.

Een handreiking heeft daarom vooral meerwaarde als deze in een (liefst bestaand) proces kan worden ingebouwd.

De handreiking was, bij aanvang, bedoeld voor de water- en natuurbeheerders in en rondom de Rijkswateren, dus Rijkswaterstaat en natuurterrein behorende organisaties. Daarnaast zijn ook de ministeries van EZ en I&M en bevoegd gezag van Natura 2000 (o.a. Provincies) en waterbeheerders van aanliggende regionale watersystemen (waterschappen) een doelgroep. Tijdens de workshop werd aangegeven dat ook adviesbureaus, aannemers en omgevingsmanagers bij gemeenten eigenlijk ook tot de doelgroep van de handreiking zouden moeten behoren.

Conclusie: De 0.1 versie van de handreiking zou een combinatie van een rapport, een website en Infographics moeten zijn: het eindresultaat van dit project. Daaromheen is een praktijkgroep nodig, die de handreiking verder kan ontwikkelen. Om te voorkomen dat de handreiking een formele rol gaat spelen kan het mogelijk de vorm krijgen van een 'Inspiratieboek over Ecologische Veerkracht in de Rijkswateren'. Ook moet gewerkt kunnen worden op gebiedsniveau, waarbij de processen opgehangen worden aan een gebiedsagenda. Hierbij moeten ook andere spelers betrokken worden en moeten er ook daadwerkelijk maatregelen worden uitgevoerd. Belangrijk hierbij is dat er ook een trekker is en dat er sponsors zijn. Uiteindelijk is het van belang dat gerealiseerd wordt dat Veerkrachtige Natuur in de Rijkswateren een extra opgave is voor de beheerders, bovenop wat al gedaan wordt.

Het is aan te bevelen om (1) aan te haken bij een bestaand platform of website. In de workshop en in de interviews werden genoemd: LIFE IP Delta Natuur, NKWK Duurzaam Beheer Grote Wateren, of OBN. Tenslotte kan integraal gebiedsbeheer onder de Omgevingswet een goede kapstok zijn. (2) Beelden en definities over robuuste natuur en ecologische veerkracht bij elkaar brengen door persoonlijk contact in de vorm van veldbezoeken en (3) Verder versterken van de wetenschappelijke onderbouwing van onderliggende processen en relaties.

Infographics

De volgende Info-Graphics zijn ontwikkeld, bedoeld als eerste Handreiking:

- (1) Bouwstenen Veerkracht & Robuuste Natuur (gereed, maar feedback nog steeds mogelijk)
- (2) Juridische speelruimte (in voorbereiding)
- (3) Visserij en Natuurdoelen in het IJsselmeergebied (gereed, maar feedback nog steeds mogelijk)
- (4) Slibproblematiek Markermeer (in voorbereiding i.s.m. Deltares)
- (5) Opgaven & Oplossingsrichtingen ZWD (gereed maar feedback nog steeds mogelijk)
- (6) Riviereengebied (gereed maar feedback nog steeds mogelijk gereed)
- (7) Menukaart KRW -N2000 (beschikbaar in 2017). Er is een kaart gemaakt met vispassage realisaties tussen regionale wateren en rijkswateren (KRW), gecombineerd met een kaart met N2000 habitat typen die gunstig zijn voor trekvis. Op deze kaart worden er 2-3 illustratieve voorbeelden er uit gelicht die tevens bijdragen aan het doel van een veerkrachtige/robuuste natuur
- (8) Eems-Dollard (beschikbaar in 2017), infographic bestaat uit Ecotopenkaart, N2000 Doelen gerelateerd aan Ecotopen en waterkwaliteit, Trends in Mossels/Oesters en ervaring met Dubbele Dijk concept (Infographic met bijdragen van Wageningen Marine Research);

Voorts is een Nederlandstalig paper geschreven over de meerwaarde van vooroeversuppleties in de Oosterschelde voor Ecologie, Waterveiligheid en Recreatie (Veraart et al., 2016) voor het tijdschrift landschap. Veraart JA, Werners SE, Tangelder M, Groot AME, de Bel M, Mulder JPM (2016) Vooroeversuppleties in de Oosterschelde - Meerwaarde voor ecologie, economie en waterveiligheid. Landschap 3:142-151

De resultaten van het project zullen omschreven worden in een eindrapport (in 2017 beschikbaar). Daarnaast zijn verschillende powerpoints en workshopsverslagen beschikbaar.

Aanvullingen van de deelnemers

Infographics worden gezien als een goede basis voor de discussie. Ze moeten aansluiten bij lopende processen, KRW, N2000 en PAS. Het gebruik van knoppen geeft de boodschap goed weer; het geeft aan waaraan gedraaid kan worden. Het moet duidelijk zijn dat de Infographics een simplificatie zijn; er zijn veel invloeden op de radertjes die niet gevisualiseerd zijn terwijl ook onderwerpen ontbreken. De Infographics kunnen interactief gemaakt worden voor de doelgroepen om kennis te kunnen halen.

De poster van Robuuste Natuur en Veerkracht zit goed in elkaar – alleen de land-water overgang (schor/kwelder, riet, peilbeheer) mist (en ook zeepaardje hoort hier eigenlijk niet bij). In de infographic Markermeer zou peilbeheer in moeten staan, dit is een kennisvraag. Feedback wordt gevraagd op alle infographics, zoals ze bij dit verslag zijn toegevoegd

Annex 1 - Deelnemers

Groen	Siep	EZ, Directie Natuur
Hoogendam	Eelco	EZ, Directie Natuur
Backx	Joost	RWS
Den Besten	Pieter	I&M
Svoboda	Anne-Marie	EZ
Hermans	Tia	Wageningen Environmental Research
Smit	Marten	RWS
van Loenen Martinet	Roelof	Waterschap Rivierenland
Lammers	Wim	Staatsbosbeheer
Slangen	Erik	RVO
Lankester	Joost	RVO
Platteeuw	Maarten	RWS
Cuperus	Ruud	RWS
Bons	Martin	Provincie Gelderland
van der Glind	Barry	RWS
Doef	Roel	RWS
Rooij,	Marielle de	Provincie Zuid-Holland

Met kennisname verhinderd: Bas Roels (WNF), Frans van Zijderveld (Natuurmonumenten), Marjolein Sterk (ARK).

Organisatie

Veraart	Jeroen	Wageningen Environmental Research
Fontein	Robert-Jan	Wageningen Environmental Research
de Lange	Marieke	Wageningen Environmental Research
Bogers	Marion	Wageningen Environmental Research
Timmerman	Jos	Wageningen Environmental Research
Klostermann	Judith	Wageningen Environmental Research

Colofon

Eindredactie workshopverslag:

Jos Timmerman, Marion Bogers, Jeroen Veraart, Judith Klostermann, Marieke de Lange, Robert-Jan Fontein, 2016, Wageningen Environmental Research (Alterra).

Eindredactie Infographics:

Jeroen Veraart, Arjen Spijkerman, Natasha de Sena, Renze van Och.

Met bijdragen van Martin Baptist, Marijn Tangelder (Wageningen Marine Research), Joost Backx (RWS), Gerda Lenselink (Deltares), Ruurd Noordhuis (Deltares), Erik-Jan van der Meer (RVO).